

10. Famílies monomarentals: visibilitzant les realitats

Elisabet Almeda Samaranch

Doctora en sociologia per la UAB, i llicenciada en ciències econòmiques i empresarials per la UB. Professora titular del Departament de sociologia i anàlisi de les organitzacions de la UB.

L'objectiu d'aquest article és exposar algunes qüestions derivades dels treballs que he realitzat i estic realitzant sobre les famílies monoparentals a Espanya i a Catalunya.¹ L'article s'estructura en quatre apartats:

- a) Conceptes i terminologies al voltant de les monoparentalitats
- b) Reptes i desafiaments de les famílies monoparentals
- c) Breu referència a algunes dades estadístiques
- d) Reflexions entorn de les polítiques públiques cap a les monoparentalitats i recomanacions finals.

Conceptes i terminologies entorn de les monoparentalitats

Podríem dir que el nom de *famílies monoparentals* ve de la tradició anglosaxona dels anys seixanta *one parent families*. Les primeres idees van ser de les feministes, sociòlogues i politòlogues, una mica per anar en contra de les terminologies en l'ús, com ara *famílies trencades*, *incompletes*, *sense pare*, tots noms clarament estigmatitzants i plens de prejudicis. Per tant, aquesta nova terminologia de famílies monoparentals va significar un primer avanç no només en el contingut del nom i en com d'estigmatitzants eren els anteriors, sinó també perquè es va començar a reconèixer i a visibilitzar aquesta modalitat familiar. Això no obstant, avui dia s'està produint un dens i interessant debat sobre els conceptes de la monoparentalitat que inclou diverses crítiques a aquesta mateixa denominació. La gran majoria d'aquestes famílies estan encapçalades per dones, per això ja en el món anglosaxó, i més endavant, es va començar a parlar de *single mothers* (mares solteres), però certament la monomarentalitat no només la formen les mares solteres, per la qual cosa aquesta denominació no sembla del tot correcta, igual que la de

---

1. Aquest article és una versió corregida de la transcripció de la conferència inaugural que l'autora va realitzar a les jornades *Análisis y realidad de las familias monomarentales y monoparentales en España*, organitzades a Saragossa per la Unió d'Associacions Familiars i la Federació d'Associacions de Mares Solteres els dies 29 i 30 de setembre de 2005.

lone mothers (mares soles), que també es va utilitzar i que no seria del tot adequada ja que de soles, les mares, no n'estan, sinó que segur que conviuen amb els fills i les filles i de vegades també amb altres persones. Ara bé, d'altra banda, algunes teòriques franceses diuen que no cal posar noms que englobin tot el col·lectiu, sinó que s'ha de parlar dels subtipus de monoparentalitats. De fet, cada vegada més algunes crítiques afirmen que l'anàlisi s'ha d'aturar més en les causes de la monoparentalitat que no pas en els noms o denominacions. A Espanya, com sempre, vam trigar vint anys a iniciar aquest debat, que va començar a la dècada dels anys vuitanta i va estar influenciat, bàsicament, per la tradició francesa, de manera que el nom de famílies monoparentals va ser una adaptació del nom francès *familles monoparentelles*. No aprofundiré en el debat teòric sobre el terme de *monoparentalitat*, ja que no és l'objectiu d'aquest breu apartat, encara que val la pena comentar que no hem de confondre que, d'una banda, tenim la història i el debat sobre la terminologia d'aquest concepte de les monoparentalitats, i de l'altra, la realitat que hi ha darrere d'aquest nom. Evidentment, hi ha hagut des de sempre persones que s'han responsabilitzat soles dels seus fills i filles, així és que no és una realitat nova dels anys seixanta, quan es va utilitzar per primera vegada el nom, però sí que ho són les seves implicacions socials i moltes de les seves problemàtiques actuals.

Ara bé, més enllà de les definicions, si intentéssim arribar a una noció útil i lluny de divagacions teòriques, podríem constatar que hi ha tres elements bàsics que tenen en comú tots els grups monoparentals:

- una persona adulta o un o una menor adult, a la qual se li assigna la responsabilitat de tenir cura i criar un infant (assignació legal o social);
- una persona menor d'edat a la qual se l'ubica perquè es pugui desenvolupar i ser autònoma, sota la responsabilitat d'un adult o adulta;
- un vincle o relació social, polític, legal i econòmic entre aquestes dues persones, en definitiva, una relació paternofilial.

Fins aquí el que tenen en comú totes les famílies monoparentals. Però després, tot són *diferències*. Per exemple, pel que fa al menor o la menor caldria comentar: l'edat (menys de 18 anys, 21 o 25) a partir de la qual s'estableix quan és monoparentalitat, ja que varia a cada país i això, fa difícil contrastar les dades, fet que dificulta molt un estudi comparatiu estadístic entre països europeus que sigui sòlid i correcte. Tanmateix, segons l'edat dels fills o filles es marcaria una primera diferència de les realitats i situacions dels grups familiars monoparentals. A més, sobre el o la menor caldria estudiar el tipus de criteri que s'utilitza per a la seva emancipació: econòmic, d'habitatge, afectiu, etc. Quant a l'adult, l'estat civil és important per diferenciar subgrups monoparentals (tipologia per estat civil de la monoparentalitat). De fet, la tipologia per estat civil és la més habitual en els estudis d'aquests grups conviviaus, però també hi hauria al-

tres criteris no tan legals que comportarien monoparentalitat en la pràctica. Per exemple, una persona adulta amb fills o filles que és empresonada, o internada en un hospital per malaltia, o separada de la seva parella per motius de treball, per violència de gènere, etc. Hi ha, per tant, moltes causes o vies d'entrada a la monoparentalitat; l'estat civil només caracteritza una situació legal dels progenitors monoparentals. Si, a més, hi afegíssim altres variables i les correlacionéssim, com ara el tema dels grups ètnics (els diferents col·lectius de la immigració), la classe social, l'edat del progenitor i la progenitora, el nivell educatiu o variables vinculades amb la qualitat de vida, hi hauria diferents grups de monoparentalitats.

En definitiva, tota aquesta diversitat de col·lectius forma realitats multidimensionals i molt més àmplies que la simple classificació de l'estat civil per progenitor o progenitora. En realitat, la monoparentalitat engloba els diferents tipus de grups en què un sol progenitor o progenitora viu amb els seus fills o filles i constitueix el paraigua que els empara. Cal estudiar-los conjuntament per veure les situacions comunes i les que unifiquen les seves problemàtiques, les seves exigències públiques, però també cal analitzar-los per separat, per conèixer més a fons les particularitats de totes les seves modalitats, per establir les diferències entre els diferents grups, per veure les dificultats i les diferents realitats que en cada cas es plantegen i, alhora, per contrastar i examinar les ruptures i/o continuïtats dels mateixos grups en el passat.

Però fora de les diferències, s'han d'apuntar clarament els aspectes que es repeteixen i que unifiquen tots els grups monoparentals, i, en aquest sentit, podem afirmar que, en conjunt, tots ells estan en comparació amb les famílies biparentals, en condicions socials i econòmiques pitjors, tant en les seves oportunitats d'inserció al mercat laboral, com en les respostes de les polítiques públiques davant de les seves demandes i necessitats que, comparades amb la major part de polítiques que s'implanten als països de la Unió Europea, continuen sent molt precàries i fragmentades. Així mateix, estan en pitjors condicions que les famílies biparentals per afrontar les seves possibilitats de mobilitat social, a més que continuen existint percepcions sexistes, prejudicis i idees estereotipades que influeixen negativament en el tractament social i, fins i tot, institucional envers aquest col·lectiu. Evidentment, tot això repercuteix en aquestes llars d'un sol progenitor que, definitivament i com s'assenyala en la major part d'estudis, acaben tenint més probabilitat que altres llars, especialment les de dos progenitors, de caure sota el llindar de la pobresa.

D'altra banda, hi ha un segon aspecte que també unifica tots aquests grups monoparentals i és que, en el seu conjunt, encara estan en pitjors condicions que els altres grups familiars si, a més de tots els factors abans esmentats, també es té en compte la variable de gènere. L'anàlisi d'aquesta variable i les seves implicacions explica bé quina és la situació de les famílies monoparentals, en general, i de les encapçalades per dones, específicament, i apunta que, en una gran part, aquestes últimes estan en una situació

molt pitjor que la de les encapçalades per homes, la realitat de fons dels quals no varia gaire de la que existeix anteriorment.

Certament, la variable «gènere» té molt poder explicatiu per entendre les famílies monoparentals i analitzar la realitat i les discriminacions que pateixen aquestes famílies, tal com hem demostrat estadísticament amb dades quantitatives i també qualitativament en els diferents estudis que hem realitzat. Com que creiem que la variable «gènere» té molta importància, considerem i argumentem que el terme *famílies monomarentals* és el més adequat per denominar aquestes famílies en el cas que estiguin encapçalades per dones.² D'aquesta manera, d'entrada les podem diferenciar de les que estan encapçalades per homes. El *mono* és perquè hi ha una sola persona que es fa càrrec dels fills i filles, malgrat que s'han de tenir en compte sempre les responsabilitats del cònjuge no convivent, perquè la criatura també té dret a poder continuar veient i/o convivint amb els dos progenitors, en la mesura que sigui possible. Però a part del cònjuge no convivent, cal comptar que, moltes vegades, hi ha altres persones que a vegades acompanyen la mare *sola*, com ara l'àvia o l'avi, altres familiars pròxims, cangurs, etc. (monomarentalitat complexa). El *monomaren* remet directament a la mare, i aquesta, al fill o filla; per tant, sembla un nom més adequat que *monoparen*. En els estudis de monoparentalitat, un dels aspectes que ara més s'aborda és precisament el dels drets dels menors i també el d'intentar recollir la seva situació i punts de vista. Perquè si la pobresa o altres factors negatius afecten a la llar, afectaran també, en definitiva, aquests menors que podrien tenir, per tant, pitjors condicions per desenvolupar-se que els que viuen en altres modalitats familiars no tan propicius a aquests factors perjudicials, i això no cal que sigui així. Però, tot això s'ha d'analitzar amb profunditat, i conseqüentment és bàsic realitzar estudis sobre la situació dels menors a les llars monoparentals; anàlisis qualitatives que permetin entrevistar i preguntar al menor sobre les seves realitats i experiències de la monomarentalitat, i anàlisis més quantitatives amb estadístiques que recullin dades generals sobre el nombre d'infants que viuen a Espanya en famílies monoparentals, sobre les seves edats o dades més específiques, tals com en quines condicions viuen aquests menors, en quin tipus d'habitatge, quins nivells d'estudis tenen, etc.

Reptes i desafiaments de les famílies monoparentals

Els reptes que estan suposant ara per ara les famílies monoparentals es poden resumir en tres. El primer repte és que les famílies monoparentals estan *soscavant d'arrel el*

---

2. Tal com estem argumentant en el projecte d'investigació R+D en què estic implicada actualment i del qual sóc investigadora principal: «La monomarentalidad en España: Perfiles y estrategias en el marco del bienestar» (SEJ2004-06448/SOCl), específicament a la part de debat i de discussió teòrica del concepte de *monoparentalitat*

model patriarcal tradicional. Les famílies monoparentals encapçalades per dones estan reptant la família tradicional burgesa nuclear. Signifiquen una reorganització familiar dels rols tradicionals, perquè en els grups monomarentals la dona desenvolupa els dos rols: el de manutenció econòmica i el de criança i tenir cura dels fills i filles i de la llar, ambdós exercits bàsicament en solitari. La manutenció econòmica, rares vegades és complementada amb el suport financer del progenitor responsable no convivent, i les tasques d'atenció cap als *menors dependents* que, si bé enriqueixen, també dificulten, portades a terme sobretot en *solitari*, l'accés a les atencions que també necessiten les mares.

Les famílies monomarentals són un repte a la divisió sexista de rols del patriarcat, als papers repartits i assignats sense equitat entre els gèneres, en què la dona assumia tot el treball familiar no remunerat, dins del món *privat* de la llar, i l'home tot el treball remunerat, dins del món *públic*, fora de la llar. Encara que això no fos del tot així, ja que a les classes populars la majoria de dones també realitzaven, i realitzen, alhora, un treball remunerat (generalment invisibilitzat, mal remunerat i poc considerat en comparació amb el dels seus homòlegs masculins) i un treball domèstic familiar no pagat, i poques vegades reconegut, almenys *públicament*. Certament, les famílies monomarentals trenquen els esquemes familiars tradicionals, però absorbeixen totes les conseqüències que això comporta: pobresa, dificultats de conciliació de temps personals, familiars i laborals —bàsicament per manca de polítiques que estiguin d'acord amb aquesta nova realitat familiar—, problemes d'estrès, de salut, de súper treball, de discriminació, d'exclusió, d'invisibilització, etc. Això no obstant, les llars monomarentals han estat i són les que forcen el canvi de les famílies en general i ajuden a fer visibles —primer pas cap al reconeixement— les responsabilitats de les dones a fora i a dins de la llar, reptant i provocant transformacions en les diferents modalitats familiars, tant a les famílies tradicionals com a les més modernes. En aquest sentit, i en definitiva, són un agent de canvi, un agent d'*avantguarda*, perquè per elles —i malgrat elles— la diversitat familiar ha augmentat i la família nuclear burgesa tradicional ha trontollat i s'ha esquarterat. Els grups monomarentals són agents propulsors de canvis i, a la vegada, són els que primer es carreguen amb les implicacions d'aquests canvis que, a poc a poc, es van estenent a les altres modalitats familiars.

En segon lloc, les famílies monoparentals han reptat els règims del benestar i les polítiques públiques en general, ja que estaven pensades per a famílies amb un únic sustentador-home, basades en un model patriarcal directe al *pater familias*. D'altra banda, les famílies monoparentals han trastocat el funcionament del mercat laboral i han evidenciat les contradiccions de poder conciliar els temps de treball remunerat, de treball familiar i de temps personal. Arran d'aquests grans reptes que trastochen les bases de la societat i la seva dinàmica, s'haurien —de fet, s'està fent en alguns països escandinaus— de reformular les relacions entre família i estat i entre família i mercat. Cal que l'estat, el mercat i la societat s'acoblin a aquestes noves famílies. Les famílies monomarentals per-

meten que s'estigui començant a reconèixer el treball no remunerat (domèstic i familiar), que es doni importància a la conciliació dels diferents temps personals i al fet de tenir cura de les persones dependents (menors o no). En realitat, posen en evidència situacions que ja existien —i eren precàries— en la biparentalitat, però que en la monoparentalitat es fan molt més greus i paleses. Fan que els polítics i polítiques hagin de repensar la política, ja que la realitat familiar ha canviat —el model tradicional burgès ha entrat en una crisi imparable i els vells clixés ja no expliquen les noves realitats—, i això, s'ha de notar també en l'actuació dels poders públics, en el disseny de les polítiques públiques, en les negociacions i els convenis laborals i en totes aquelles decisions i mesures socials, polítiques o econòmiques, que afecten directament o indirectament a les persones que viuen principalment en grups familiars.

Finalment, els grups monoparentals són un repte per al sistema *capitalista*, ja que al capdavant de la major part d'aquests grups hi ha dones, moltes abocades a la pobresa, per la qual cosa consumeixen menys, gasten menys, depenen menys i això no «agrada» al capital, no convé, fa canviar les pautes de consum —si en tenen— de cada vegada més grups familiars i això pot arribar a ser «perillós» per al sistema. Les famílies monomarentals mostren que alguna cosa està succeint en la família, i la societat de consum se'n ressent. Això no ha de sorprendre, ja que el capitalisme es basa en un model de família tradicional i patriarcal, aquesta és la base i la unitat de consum; i quan hi ha un sol progenitor o progenitora, un sol sustentador o sustentadora de la llar, trontollen i es distorsionen els models de vida d'una societat de consum de caràcter burgès.

Com diuen algunes sociòlogues feministes, les famílies monomarentals són un *border case*, un cas fronterer que repta la novetat, que permet avançar cap a la pluralitat familiar, guanyar terreny pam a pam a la família tradicional sexista i en qüestiona les funcions, els rols, les desigualtats. Contràriament, els enfocaments més conservadors dirien que estan situades al límit d'allò «desviat», d'allò «anormal», d'allò «fora de lloc», temen les seves provocacions i les distorsions que puguin *ocasionar o encomanar* a les famílies normals o biparentals. Però el límit o la frontera també pot ser cap a quelcom de nou, més plural i més divers, per tant, més complex i, a més, més ric. Hi ha autores que defensen que les dones que decideixen fer-se càrrec dels seus fills i filles en solitari han de gaudir d'uns drets socials específics, de manera que el debat a escala europea s'ha de dirigir, segons elles, cap a una reformulació dels règims del benestar. En aquest sentit, consideren que dins dels drets socials s'hauria d'incloure el dret de qualsevol persona a poder formar una llar monomarental sense que existeixi el risc —majoritari en molts casos— d'haver de caure sota el llindar de la pobresa. D'aquesta manera, s'haurien de crear les condicions o procurar el context social idoni perquè les persones que així ho desitgin puguin conviure soles amb els seus fills i filles de manera independent i sense tenir la precarietat i l'exclusió com la seva frontera real de vida i trajectòria.

Breu referència a dades estadístiques

Les famílies monoparentals formen part d'un context general de canvi dels models familiars, des dels anys seixanta a Europa i des dels anys vuitanta a Espanya. A grans trets aquests canvis són:

- a) La mida mitjana de la llar a Espanya ha disminuït gradualment. L'any 2001 era d'una mitjana de 2,6% persones per llar.
- b) La fecunditat també s'ha reduït i la mitjana de l'índex conjuntural de fecunditat a la Unió Europea és d'aproximadament l'1,5 (fills i filles per dona), i a Espanya d'una mica menys, al voltant de l'1,48 l'any 2001. En canvi, la fecunditat extra-matrimonial, el percentatge de fills i filles nascuts fora del matrimoni, ha crescut. De fet, la xifra d'Espanya és una de les més altes de la Unió Europea.
- c) El nombre de divorcis s'ha disparat a la Unió Europea des dels anys seixanta.
- d) La nupcialitat ha baixat a causa de l'increment del nombre de parelles de fet i també perquè la gent es casa més tard i els efectius han disminuït conseqüentment.

Els factors que poden explicar aquests canvis que s'han produït a Europa i també a Espanya, encara que més tard, són, de manera molt resumida:

- a) Els canvis del rol de les dones en la societat a causa de la incorporació massiva de les de classe mitjana al mercat laboral, en igualtat de condicions —com a mínim «davant de la llei»— amb els seus homòlegs masculins, així com la incorporació de les dones al sistema educatiu, especialment als nivells mitjans i superiors.
- b) El conjunt de canvis de la legislació familiar (lleï de divorci, lleï de l'avortament, lleï d'igualtat de cònjuges en la parella, etc.).
- c) Els avenços de la planificació familiar i l'extensió dels mètodes anticonceptius.
- d) El desenvolupament dels règims del benestar després de la Segona Guerra Mundial, que comporta, entre altres coses, que l'estat es comenci a fer càrrec d'una sèrie de serveis d'atenció a les persones dependents que anteriorment assumien bàsicament les dones (desenvolupament dels sistemes universals de salut, desenvolupament d'una xarxa d'escoles bressol, extensió dels serveis socials, especialment dels serveis de proximitat, entre d'altres.).
- e) L'individualisme creixent i la necessitat d'autorealització personal que s'anteposa, en molts casos, a la formació de família.
- f) La pèrdua d'influència de l'Església catòlica en la formació de les famílies i la secularització de la societat.

- g) Les reivindicacions i les lluites dels moviments feministes de dones que clamen per la igualtat i la diferència.
- h) La mateixa evolució del capitalisme, etc.

Algunes dades interessants sobre monoparentalitats a Europa per països i per al període 1990-2000 són les següents: a l'Europa del sud les famílies monoparentals representen entre el 6% i el 7% de totes les llars; a l'Europa continental central, entre un 10% i un 15%; als països escandinaus i al Regne Unit, les xifres oscil·len entre un 20% i un 25%, i si hi afegíssim els Estats Units, la dada se situaria al voltant del 30% o 40%. Si ens parem en el cens d'Espanya de 2001, podríem comentar breument les següents estadístiques que donen una radiografia ràpida: els nuclis monoparentals en les llars d'un nucli representen, en ordre descendent: gairebé un 19% de totes les llars d'un nucli amb fills i filles; gairebé un 14% de totes les llars d'un nucli (amb i sense fills i filles), i gairebé un 10% de totes les llars espanyoles. Una altra dada és que hi ha hagut un canvi significatiu si observem l'estat civil de la progenitora, atès que la monoparentalitat que més ha augmentat és fruit del trencament del matrimoni (separacions de fet, separacions judicials i divorcis), seguida de la que sorgeix de la solteria i, finalment, la viudtat, que ha disminuït considerablement al llarg de les dues últimes dècades. Els progenitors menors de 50 anys que encapçalen una llar monoparental són, un 70% dels casos, fruit de la ruptura, en un 15% de la viudetat i en el 15% restant de la solteria. D'altra banda, gairebé una tercera part dels nuclis monoparentals (30%) tenen, almenys, un fill o filla menor de 16 anys i, més de la meitat d'ells (55%), tenen com a mínim un fill o filla amb, almenys, 25 anys. Per això, podem constatar que hi ha un 25% de nuclis amb fills i filles entre els 16 anys i els 24 anys, i que hi ha un 45% de nuclis amb fills i filles majors de 25 anys.

Reflexions entorn de les polítiques públiques cap a les monoparentalitats i recomanacions finals

Des d'una perspectiva comparada, l'anàlisi de les polítiques de suport a les famílies monoparentals mostra grans diferències, ja que els enfocaments i les maneres d'entendre la maternitat i la paternitat en solitari són molt diverses en els diferents països europeus. Això no obstant, la lògica de l'home sustentador de la família, que encara és la base de bona part dels sistemes de protecció social europeus, continua pesant molt i dificulta enormement l'adequació de polítiques destinades especialment a millorar les condicions de vida de mares solteres, separades o divorciades que es fan càrrec soles dels seus fills i filles. Si bé la tendència actual és avançar cap a una societat cada vegada més individualitzada i de respecte a les diverses opcions personals, la maternitat en solitari segueix bàsicament incomodant, i l'anàlisi comparada de les polítiques familiars envers aquests col·lectius així ho demostra. Sobretot en el cas dels països del sud d'Europa, ja

que la major part no té en compte actuacions específiques cap a aquest col·lectiu i, si ho fa, es tracta d'estratègies fragmentades i de caire merament assistencialista o paternalista. Si en aquests països les polítiques familiars ja són per si mateixes escasses, les que es destinen a la monoparentalitat cal rastrejar-les per fer-les visibles, malgrat la creixent visibilitat de les seves problemàtiques i necessitats.

A les famílies formades per mares soles amb els seus fills i filles, els ingressos i les rendes de la llar depenen bàsicament de tres fonts: dels ingressos que es puguin obtenir fruit de la implicació de la dona al mercat laboral, de les responsabilitats econòmiques que assumeixi el pare no resident o de les ajudes i transferències socials que implanta l'estat. En els diferents països europeus, aquests tres contextos s'han regulat i desenvolupat de manera divergent i amb diferents intensitats al llarg de les últimes dècades. Així, mentre que als països escandinaus les mares soles han pogut reduir la seva dependència econòmica de la família, especialment, del pare dels seus fills i filles, a causa de la seva creixent i estimulada participació al mercat laboral i de les ajudes estatals que reben, als països del sud, com per exemple Espanya o Itàlia, la família i la parentela continua constituint una part important de suport a aquestes dones, tant econòmicament com assistencialment i, en canvi, les prestacions públiques que haurien de complementar l'economia de la llar continuen sent ínfimes. Pel que fa a la contribució específica que haurien de realitzar els pares que no resideixen a casa, es constata que aquest és el recurs econòmic amb què menys compten les llars monoparentals de mares soles, i això és així, a gairebé tots els països europeus. Ara bé, hi ha diferències importants entre països respecte a les modalitats per reclamar i forçar el compliment de les responsabilitats econòmiques dels pares, així com respecte a les garanties que ofereix l'estat perquè això es compleixi de manera eficaç.

Certament, el paquet de rendes final de què disposen les mares soles, el *package income*, varia molt en els diferents països europeus i, per tant, el grau de dificultats i/o necessitats d'aquest col·lectiu també és molt divers segons cada context. Encara que, com ja hem comentat, sigui quin sigui el país, les mares soles tenen, en general, molts més riscos de patir situacions de pobresa i d'exclusió que les mares casades o cohabitants. Amb tot, aquells països on el paquet de rendes de la llar monoparental es complementa amb ajudes estatals, les taxes de pobresa de les mares soles són molt menors. Aquest és el cas dels països escandinaus o de França, on hi ha una sòlida política familiar amb ajudes econòmiques a les famílies monoparentals i, a més, polítiques que permeten conciliar els temps d'ocupació i els de família. Compatibilitzar obligacions familiars i treball remunerat és, amb tota certesa, una de les grans dificultats de les mares soles i en aquests països s'ha fet molta atenció a desenvolupar *serveis de proximitat* que facilitin harmonitzar aquests dos àmbits fonamentals en la vida de les persones que són al capdavant d'una llar monoparental (escoles bressol, centres de dia per a les persones de la tercera edat, centres de dia per a les persones incapacitades o amb alguna mi-

nusvalidesa, residències, serveis d'assistència domiciliària per a persones malaltes, persones grans, etc.).

Si comparem França i/o els països escandinaus amb el Regne Unit, constatem que aquest és al pol oposat pel que fa a polítiques d'ajuda a les famílies monoparentals. Tal com comentarem més endavant, una de les conseqüències de la manca de suport a les llars monoparentals —o, més ben dit, d'un *suport condicionat*— és que al Regne Unit, com a cap altre país europeu, les mares soles, especialment si són solteres, tenen moltes possibilitats de viure per sota del llindar de la pobresa. De la mateixa manera que a França o als països nòrdics, als països del sud d'Europa, com ara Itàlia i Espanya, les taxes de pobresa de les mares soles tampoc no són gaire elevades, però en aquests casos no és gràcies al desenvolupament de polítiques familiars, que gairebé no hi existeixen, sinó més aviat al paper de suport i de rereguarda que continua tenint la família d'origen i la parentela en l'assistència i atenció envers les noves famílies que es formen en el context de la família extensa. A més, la majoria de les dones que es divorcien estan integrades al mercat laboral i disposen d'ingressos mitjans o alts en uns països on l'activitat econòmica femenina depèn en gran manera del nivell educatiu. Certament, el familiarisme dels països meridionals va estretament associat, tal com s'argumenta, a una política familiar passiva i poc desenvolupada. No cal ni dir que en aquells països on les prestacions econòmiques a les famílies en general són poc significatives, les que es dirigeixen a les famílies d'un sol progenitor pràcticament són inexistents. Altres països europeus més centrals, com ara Bèlgica o Alemanya, estan en una situació intermèdia entre el nord i el sud d'Europa, ja que, d'una banda, hi ha prestacions familiars bastant generoses, i de l'altra, la solidaritat familiar hi continua tenint un pes important. Amb tota certesa, el tipus de prestacions o d'ajudes a les llars de famílies monoparentals està molt condicionat a la prioritat pressupostària que té l'àmbit de família i infància en general dins de la despesa social. Espanya inverteix menys del 3% de tota la despesa social en família i infància, cosa que explica clarament les constriccions econòmiques que, òbviament, pateixen les famílies a Espanya, especialment si només hi ha un sol progenitor. Si a la manca de suport monetari hi afegim l'escassetat de serveis públics a la primera infància i la insuficiència de mesures de conciliació de temps entre obligacions familiars i laborals, no hi ha dubte que a Espanya les càrregues familiars continuen recaient gairebé en exclusiva a les espatlles dels progenitors.

És ben cert que des dels anys noranta les famílies monoparentals han cobrat renovada actualitat i que a la major part de països europeus estan protagonitzant una part substancial de les agendes polítiques dels governs, inclòs el d'Espanya, que recentment mostra una certa voluntat política de millorar les ajudes a aquest col·lectiu, però, de tota manera, la tradicional lògica patriarcal de moltes de les polítiques familiars encara suposa que es continuï tractant les mares soles com a treballadores o com a mares, en lloc de tractar-les com a mares i treballadores. Més que tractar específicament la situació de les mares soles amb els seus fills i filles, alguns països enfoquen les seves polítiques dins

del marc més general de canvis en el mercat laboral i de canvis en la provisió de serveis d'atenció als menors.

Les polítiques familiars a Espanya estan fragmentades entre actuacions dirigides a diversos actors familiars, com ara la infància, la joventut o la vellesa, i les destinades a àmbits concrets, com ara l'habitatge, el mercat laboral o la fiscalitat. No hi ha una política d'ajuda generosa ni directa a les famílies, ni una visió general de quin ha de ser el marc idoni d'actuació. Tampoc no hi ha una previsió de conjunt de les dificultats i problemàtiques de les diverses modalitats de famílies que han emergit els darrers anys. I en aquest context, les famílies monoparentals constitueixen un dels col·lectius familiars més afectats per aquesta exigua i poc desenvolupada política familiar espanyola i/o catalana. L'Estat del benestar espanyol s'ha desenvolupat tardanament i de manera molt escassa i encara que en les últimes dècades, i en el cas de la sanitat o de l'educació, s'ha augmentat la cobertura i la intensitat de les prestacions i serveis, no s'ha propiciat, en canvi, un desenvolupament ferm de polítiques familiars que atenguin les noves necessitats i preocupacions que han sorgit dins les diferents llars familiars. I les famílies monoparentals representen una de les situacions familiars amb més necessitats i problemàtiques no cobertes que s'haurien d'atendre i canalitzar perquè no comportin situacions de desprotecció i marginació.

Per acabar, voldria comentar algunes propostes concretes de polítiques envers els grups monomarentals i algunes recomanacions generals:

a) Polítiques de prestacions econòmiques i fiscals

El conjunt de l'Estat espanyol i cadascuna de les comunitats autònomes s'hauria de posar al dia pel que fa al tema de les prestacions econòmiques per a les persones que vulguin tenir fills o filles. A més s'hauria de millorar els incentius fiscals per a les famílies amb fills i filles menors i desenvolupar els fons de garantia per als casos d'impagament de les pensions d'aliments als fills i filles. En definitiva, crear un paquet econòmic que serveixi de contenció econòmica a les famílies monoparentals i els permeti lluitar contra la pobresa a què moltes es veuen abocades.

b) Polítiques de conciliació del temps de la vida familiar, laboral i personal

La creixent participació de les dones al mercat laboral ens porta ineludiblement a la necessitat de plantejar accions i polítiques dirigides a facilitar una redistribució més justa del treball familiar no remunerat i del treball remunerat entre els membres adults i/o joves que resideixen a casa. Polítiques que permetin afavorir un repartiment equitatiu entre treball remunerat i familiar, específicament en els casos en què els dos treballs s'hagin d'assumir per un sol progenitor, com és el cas de les famílies monoparentals. Però, a més, també ha d'implicar una expansió i/o una millora dels serveis de proximitat (serveis de benestar externs) com ara escoles bressol, escoles infantils, centres de dia per a la gent gran i per a les persones amb discapacitats, ajudes personalitzades per a les persones malaltes, residències, ampliació dels horaris dels serveis públics de benestar, en general,

i dels comerços, en particular, etc. Tot això, potenciant alhora un ús del temps social que permeti a totes les persones, formin o no família, atendre de manera compatible les pròpies necessitats i les que vulguin solucionar de tercers. En conseqüència, cal desenvolupar polítiques de suport a les famílies destinades a aportar recursos, ajudes i serveis a les persones amb responsabilitats familiars perquè puguin realitzar, en les millors condicions possibles i en les diverses combinacions desitjades, les activitats de tenir cura i d'atenció envers les persones dependents sense que això impliqui penalitzacions econòmiques i/o socials. De tot això, se n'han de beneficiar especialment les famílies monoparentals, ja que aquestes penalitzacions recauen en major grau damunt seu, perquè no hi ha actuacions que permetin suavitzar les seves problemàtiques més quotidianes.

A més a més, caldria promoure la creació d'una xarxa per donar suport psicològic i assessorament a les mares de famílies monoparentals; proporcionar incentius a les empreses per a la contractació de dones que encapçalen famílies monoparentals; incrementar l'oferta d'ocupacions de qualitat a mitja jornada; incrementar les excedències parentals, i incentivar la creació d'escoles infantils a les grans empreses.

c) Polítiques d'habitatge

Creació de programes específics per subvencionar lloguers o compra de pisos a les famílies monoparentals; prioritzar les famílies monoparentals en l'oferta d'habitatge de protecció oficial; incrementar les cases d'acollida per a mares solteres amb fills o filles.

d) Salut

Desenvolupar programes de salut específics per a les problemàtiques sanitàries de les dones que encapçalen les monoparentalitats.

e) Educació

Establir programes específics per a les dificultats que puguin tenir els fills i filles de famílies monoparentals a les escoles.

f) Sensibilització i promoció social

Incentivar una major sensibilització de la societat cap al pluralisme i la diversitat familiar; fomentar la creació d'entitats socials de suport a les famílies monoparentals i el desenvolupament de xarxes o plataformes; promocionar espais socials i fòrums en els quals els diferents grups de famílies monoparentals amb fills i filles puguin compartir i intercanviar experiències i necessitats, i organitzar seminaris o jornades com aquesta.

Bibliografia

- ALMEDA, E. [dir.]. *Famílies monoparentals a Catalunya: perfils, necessitats i percepcions*. Barcelona: Secretaria de la Família, Generalitat de Catalunya, 2003.
- ALMEDA, E. «Familias monoparentales y rupturas matrimoniales en Cataluña: apuntes para un debate». A: FLAQUER, L. [ed.]. *Políticas familiares en la Unión Europea*. Barcelona: Institut de Ciències Polítiques i Socials, 2002, p. 87-132.
- ALMEDA, E.; L. FLAQUER. «Individualization and Divorce in the European Union». Ponència a l'*Annual Conference: Research Committee 19 on Poverty, Social Welfare and Social Policy. Annual Conference «Old and New Social Inequalities: What Challenges for Welfare States?»*. Universitat d'Oviedo, 6 i 9 de setembre de 2001.
- ALMEDA, E.; L. FLAQUER. «Las familias monoparentales en España: Un enfoque crítico». *Revista Internacional de Sociología*, núm. 11, 1995, p. 21-45.
- BRADSHAW, J. *The Employment of Lone Parents: A Comparison of Policy in 20 Countries*. Londres: Family Policy Studies Centre, 1996.
- CHAMBAZ, C. «Lone-parent Families in Europe: A Variety of Economic and Social Circumstances». *Social Policy & Administration*, vol. 35, núm. 6, 2001, p. 658-671.
- DUNCAN, S.; R. EDWARD. *Lone Mothers, Paid Work and Gendered Moral Rationalities*. Londres: Macmillan, 1999.
- DUNCAN, S.; R. EDWARDS, [ed.]. *Single-Mothers in an International Context*. Londres: UCL Press, 1997.
- FERNÁNDEZ CORDÓN, J.; C. TOBÍO SOLER. *Las familias monoparentales en España*. Madrid: Ministeri de Treball i Afers Socials, 1999a.
- FERNÁNDEZ CORDÓN, J.; C. TOBÍO SOLER. «Monoparentalidad, trabajo y familia». *Revista Internacional de Sociología (RIS)*. Tercera època, 1999b, p. 67-97.
- FLAQUER, L. *Las políticas familiares en una perspectiva comparada*. Barcelona: Fundació «la Caixa», 2000.
- GONZÁLEZ, M.; B. TRIANA. «Divorcio, monoparentalidad y nuevos emparejamientos». A: RODRIGO, M. J.; PALACIOS, J. [coord.]. *Familia y desarrollo humano*. Madrid: Alianza Editorial, 1998, p. 373-397.
- HERNÁNDEZ, F. *Famílies monoparentals en España*. Madrid: Instituto de la Mujer, 1987.
- HOBSON, B. «Solo Mothers, Social Policy Regimes and the Logics of Gender». A: SAINSBURY, D. [ed.] *Gendering Welfare States*. Londres: Sage, 1994.
- LEFAUCHEUR, N. «Existen las familias monoparentales». A: IGLESIAS DE USSEL, J. [ed.]. *Las familias monoparentales*. Madrid: Instituto de la Mujer, 1988.

- LEWIS, J. [ed.]. «Lone Mothers: the British Case». *Lone Mothers in European Welfare Regimes. Shifting Policy Logics*. Londres: Jessica Kingsley Publishers, 1997a, p. 50-75.
- LÓPEZ PINTOR, R.; J. J. TOHARIA. *Separación y divorcio en España: un informe sociológico*. Madrid: Ministeri de Treball i de la Seguretat Social, 1989.
- MADRUGA, I. «Lone-parenthood and Social Policies for Lone Parent Families in Europe». A: KAUFMANN, F. [coord.]. *Family Life and Family Policies in Europe*. Vol. II: *Problems and Issues in Comparative Perspective*. Oxford: OUP, 2002.
- MILLAR, J. *Poverty and the Lone-parent Family: the Challenge to Social Policy*. Aldershot: Avebury, 1991.
- MORENO, A. «Las familias monoparentales en España». *Revista Internacional de Sociología* [Madrid: CSIC], núm. 2, 2000, p. 39-59.
- RODRÍGUEZ-CABRERO, G. «Familias monoparentales y protección social». *Las familias monoparentales*. Madrid: Ministeri d'Afers Socials: Instituto de la Mujer, 1988.
- RODRÍGUEZ SUMAZA, C. «Lone Parent Families within New Labour Welfare Reform». *Contemporary Politics*, vol. 7, núm. 3, 2001, p. 231-247.
- RUIZ BECERRIL, D. *Después del divorcio: Los efectos de la ruptura*. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas, 1999.
- RUPINI, E. «Lone Mothers Poverty in Europe: The Cases of Belgium, Germany, Great Britain, Italy and Sweden». A: BAHLE, T.; PFENNING, A. [ed.]. *Families and Families Policies in Europe. Comparative Perspectives*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2000, p. 221-244.